

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE GENİŞ ZAMANA ANLAMBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

Fikriye Yılmazoğlu

Özet

Zaman odaklı yaklaşımlar sonucu zaman eklerinin temel işlevleri ön plana çıkmıştır. Ancak zaman eklerinin bu temel işlevleri dışında cümlelerde kazanabildikleri farklı anlamlar da bulunmaktadır.

Bu çalışmada geniş zaman eklerinin, temel işlevi olan geniş zaman işaretleyicisi olarak kullanımlarının dışında farklı anlamlarına değinilecektir.

***Anahtar kelimeler:** Türkiye Türkçesi, Geniş Zaman Ekleri, Anlambilimsel Yaklaşım.*

A SEMANTICAL APPROACH TO SIMPLE PRESENT TENSE IN TURKEY TURKISH

Abstract

Basic functions of the tense markers have been in the forefront as a result of the tense oriented approaches. However, tense markers, supplementary to their basic function, could acquire varied meanings in the sentences.

In this study, simple present tense suffixes' various meanings other than simply functioning as simple present tense marker will be addressed.

***Key words:** Turkey Turkish, Simple Tense Suffixes, Semantical Approach.*

Giriş

Türkçede zaman ekleri olarak bilinen eklerin temel işlevleri olan zaman bildirmek dışında farklı anlamlar ifade edebileceği tespit edilebilmektedir.

Zaman akıp giden bir süreçtir. Dil bilimsel anlamda fiil zamanı ise bu süreçten farklıdır. Bu sebeple bu iki kavram İngilizcede fiil zamanı (tense) ve gerçek zaman (time) olarak adlandırılmaktadır.

Fiil zamanı, Türkçede fiilin sonuna eklenen zaman ekleriyle gösterilir. Buna göre Türkçede; bilinen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman olmak üzere beş temel zaman vardır. Bu çalışmada geniş zamanı gösteren eklerin, kullanıldıkları cümlelerdeki farklı işlevler üzerinde durulacaktır.

Geniş Zaman Ekleri ve İşlevleri

Türkiye Türkçesinde kullanılan beş temel zamandan biri geniş zamandır. Geniş zamanın, dil bilgisi kitapları incelendiğinde genellikle “*Bildirme Kipleri*”nin içinde yer aldığı görülür.

Korkmaz; geniş zaman kipi başlığı altında; “*Adından da anlaşılacağı üzere geniş zaman kipi, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır*” şeklinde bir giriş yapar (Korkmaz, 2009: 637).

Ergin, geniş zamanı bildirme kipleri başlığı altına alır ve geniş zaman ekleri bölümünde şunları ifade eder: “*Bu ekler hem şekil hem de zaman ifade eden eklerdir. Şekil olarak bildirme, zaman eki olarak da geniş zaman ifade eder. Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır*” (Ergin, 2005: 291).

Eker, haber kiplerinin içine zaman eklerini alır ve geniş zamanı da burada örneklerle gösterir (Eker, 2009: 341).

Türkçenin tarihi incelendiğinde geniş zaman ekinin şimdiki zamanı ifade etmek amacıyla da kullanıldığı görülür. Geniş zaman ya da şimdiki zaman anlamı, aynı eklerin cümle içerisindeki kullanımıyla anlam kazanıyordu.

Geniş zaman işaretleyicisi; olumlu fiillerde *-r,-Ir ve -Ar*; olumsuz fiillerde birinci teklik ve çokluk şahıslarda kullanılan *-mA* ve diğer şahıslarda kullanılan *-mAz*'dir. Fiillerin olumlu şekillerinde eklerin kullanımında kesin bir kuraldan söz edilememektedir. Bu konuya değinen Korkmaz; “*Geniş zaman ekinin ünsüz ile biten tek heceli fiillere eklenmesi bakımında -(I)r/(U)r eki ile -Ar eki arasında birbirine geçişlerin bulunması (böl-er, iç-er, gez-er, göç-er, diz-er, üz-er, al-ır, bil-ir, gör-ür, ver-ir vb), -(I)r/(U)r ekinin hangi türlü -Ar ekinin hangi türlü fiillere getirildiği sorununun ortaya çıkarmış; bu konuda ekin tarihi gelişme süreçlerini izleyen bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar genellikle Türkçenin başlangıcından*

gelen bir özellik olarak geniş zaman için basit fiillerde –Ar; türemiş fiillerde ise –r, -(I)/(U)r ekinin eklendiği sonucunu ortaya koymuştur” şeklinde açıklamada bulunmuştur (Korkmaz, 2009: 638).

Dil bilgisi kitaplarının yazılışında genellikle zaman odaklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu durum, zaman eklerinin temel işlevlerinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Zaman işaretleyicilerinin farklı bir zamanı ifade edecek şekilde kullanılması ise “*Zaman Kayması*” olarak adlandırılmıştır.¹ Aslında bu durum eklerin görünüşünden kaynaklanmaktadır. Geniş zamanı işaretleyen eklerin de temel işlevlerinin dışında, farklı kullanımlarına rastlanılabilmektedir.

Atalarımızın uzun yıllar tecrübe ederek söyledikleri atasözlerinde, geniş zaman ekleriyle de kurulmuş örnekler bulunmaktadır. Bu cümleler yıllardan beri süregelen geçmişte, şimdi ve gelecekte geçerli olan ve olabilecek bir durumu ifade ettikleri için geniş bir zamanı gösterir. Bu kullanım geniş zaman eklerinin temel işlevidir.

Ağaç yaşken eğilir.

Üzüm üzüme baka baka kararır.

Görünen köy kılavuz istemez.

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.

Bu temel işlevinin dışında geniş zaman işaretleyicilerinin görünüşü sebebiyle şimdiki zaman anlamıyla kullanıldığı da tespit edilebilmektedir. Eklerin söz konusu kullanımına “*Sağırdere*” adlı romandan alınan şu cümleler verilebilir:

-Gavura bak!...

-Gavur dersin... Aman Murat Ağa nerede demezsin. Hani Murat Ağa? Battal'ın sağdııcı değil mi? (Tahir, 2006: 98).

Gelecek zaman anlamıyla kullanımına ise şu cümleler işaret etmektedir:

Yarın size uğrarım.

Birazdan yemeği hazırlarız.

Bu rapor o kadar zor ki haftaya bitmez.

Ekin anlatım tabanı olarak kullanıldığı da görülebilmektedir. Bu duruma şu cümleler örnek olarak gösterebilir:

Ali Necati, 1925 doğumlu, ama nüfusta 1930'lıydu. Çocukluk yılları babasından uzakta, anasının dizinde, dedesi Topal Hafız'ın yönetiminde Of'un Halman/Saraçlı köyünde geçer (Karaismailođlu, 2004: 105).

¹ Örnek olarak bakınız. Yaman 1999.

Söz konusu eklerin anlatım tabanı olarak kullanılma durumu özetlerde de görülebilmektedir. Örnek olarak; Beyaz Kale adlı romanın özeti, alıntı yapılan internet sitesinde şu cümlelerle başlamaktadır:

Venedik'ten Napoli'ye doğru seyretmektedirler. Türk gemileri yollarını keser. Üstelik onlar topu topu üç gemiyken, Türk gemilerinin ardı arkası kesilmemektedir. Bu Venedik gemisindeki kürekçi esirlerde Türk olduklarından kaptan onları kırbaçlamaz. Kaptanın bu korkusunun, Yazarın hayatını değiştireceğinden haberi yoktur. Türk gemileri geldiklerinde diğer iki Venedik gemisi gemilerin arasından sıyrılıp kaçır. Yazarın olduğu gemi ise kaçamaz ve Türk gemilerinin arasında kalır.²

Çalışmamızda, geniş zaman işaretleyicisi olarak kullanılan ekler anlambilimsel bir yaklaşımla incelenmiştir. Bu yaklaşımla tespit edilen anlamlar ise şu şekildedir:

1.1 Âdetler

Türkçede âdetler söz konusu olduğunda çoğunlukla geniş zaman ekleri kullanılır. Bu durum, geniş zamanın tekrarlanan işleri anlatmasının doğal bir sonucudur.

Örnek olarak; Isparta'daki gelenekleri anlatan bir yazıda nişan maddesinde şu ifadeler kullanılmıştır:

“Nişan: Oğlan evinin uygun bulduğu bir günde nişan töreni yapılacağı önceden kız evine bildirilir. Nişan, kız ailesinin evi yeterli ise kız evinde, değilse sinema, düğün salonu vb. gibi geniş bir yerde yapılır. Kız ve oğlan evinin akraba, eş, dost ve arkadaşları nişan yerinde toplanırlar. Oğlan evinin sosyal ve ekonomik durumuna göre takılması gereken takılar takılır.

Oğlan tarafının büyüklerinden biri kızın ve oğlanın adlarını söyleyerek nişan yüzüklerini takar ve mutluluk diler. Nişanlı geçler daha sonra misafirlerin ellerini öperler.”³

1.2 Alışkanlıklar

Günlük hayattaki alışkanlıklar anlatılırken genellikle geniş zaman eki kullanılır. Bunun sebebi alışkanlıkların tekrarlanan durumlar olmasıdır.

Her gece oğluma masallar okurum.

Günde iki defa dişlerini fırçalar.

Sabahları erkenden kalkar, elimi yüzümü yıkarım.

Evde dolaşırken ayağından terliği çıkarmaz.

² http://www.xn--edebiyatgretmeni-twb.net/beyaz_kale.htm

³ <http://www.ispartakulturturizm.gov.tr/TR,71002/adet-gelenek-ve-gorenekler.html>

1.3 Çıkarım

Verilerden sonuç çıkarma işi⁴ olarak belirtilen çıkarım; cümledeki ifadeden dinleyicinin kendi dünya bilgisiyle algıladığı sonuç olarak düşünülebilir. Böyle bir durumu ifade etmek amacıyla geniş zaman eklerinin kullanıldığı görülebilir.

Ankara-Bursa arası beş saat. Saat dokuzda otobüse bindi. Saat ikide Bursa'ya varır.

Kitaplarının bu kadar çok satılması yazarın kitaplarının okunduğunu gösterir.

Necip Bey ve ağabeyi Necati Bey birbirlerine küs olduklarına göre Necip Bey ağabeyinin kızının düğününe gelmez.

1.4 Rica

Günlük hayatta sıklıkla kullanılan birinden bir şeyi rica etme durumu genellikle geniş zamanda kurulmuş soru kalıplarıyla ifade edilmektedir.

Biraz sessiz olur musunuz?

Bana yardım eder misiniz?

Alo, sizi duyamıyorum. Lütfen söylediklerinizi tekrar eder misiniz?

Rica anlamı, yeterlik ekleriyle de belirgin hale getirilebilmektedir.

Müsait bir yerde durabilir misiniz?

Bana numaranızı verebilir misiniz?

1.5 Bilimsel Gerçekler

Doğadaki değişmeyen durumları ve bilimsel gerçekleri ifade etmek için geniş zaman kullanılabilir.

OMURGASIZ HAYVANLAR

- *Çođunluđu sulara ve nemli bölgelerde yaşarlar.*
- *Hayvanların en basit bireylerini içerirler. Karada yaşayanları deri ve trake solunumu yaparken sulara yaşayanları yüzey ve solungaç solunumu yaparlar. Altı gruba ayrılarak incelenirler.⁵*

Güneş doğudan doğar ve batıdan batar.

Ayılar kış uykusuna yatar.

---

⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.550f232687ad89.30712542

1.6 Tahmin

Geniş zaman ekleri bazı durumlarda tahmin anlamını da karşılayabilir. Bu kullanımda “*belki, kim bilir vb.*” gibi tahmin anlamı bildiren işaretleyicilerin kullanılması anlamı daha da güçlendirmektedir.

Belki Ali de bizimle pikniğe gelir.

Kim bilir belki de bu sene okulu biter ve evlenir.

1.7 Emir

Bazı durumlarda geniş zaman ekleriyle emir anlamının ifade edilebileceği görülmektedir.

Yarın teyzelere uğrarsın, tabaklarını teslim edersin ama tabaklar boş gitmez sende kek yapar tabakları öyle verirsin.

Telefon çalarsa evde yok dersin.

Aldığın kitapları kütüphane görevlisine verir, yenilerini öyle alırsın.

1.8 Teklif

Geniş zamanın tekliflerin belirtilmesi amacıyla kullanımına rastlanılabilmektedir.

Benimle evlenir misin?

Benimle dans eder misin?

Bir çay daha alır mısınız?

1.9 Çaresizlik

Konuşucunun ses tonu ve vurgusu geniş zaman eklerinin cümleye çaresizlik anlamı katabileceğini de gösterebilmektedir. Özellikle “*Ne yaparsın!*” ifadesi çaresizlik anlamını ve yapılacak başka bir şeyin olmadığı bilgisini karşı tarafa aktarmakta kullanılan bir kalıp ifadedir.

Ne yaparsın abla ekmeğin parası işte!

Hayat işte ne yaparsın!

1.10 Tehdit

Konuşucunun ses tonu ve vurgusu geniş zaman eklerinin cümleye tehdit anlamı katabileceğini gösterebilmektedir.

---

⁵ <http://www.fenokulu.net/portal/Sayfa.php?Git=KonuKategorileri&Sayfa=KonuDigerListesi&baslikid=10&DigID=15>

Gününü görürsün!

Görürsün sen!

Bunların hesabı sorulur!

Sonuç

Türkiye Türkçesinde geniş zamanı ifade etmek amacıyla kullanılan “-Ar, -Ir, -r” ekleri ve bu eklerin olumsuz ya da soru cümlelerinde kullanımları, temel işlevleri olan geniş bir zamanı ifade etme anlamlarının yanında cümle içerisinde farklı anlamlarda da kullanılabilir. Söz konusu ekin farklı anlamlarda kullanılmasında çeşitli dil bilgisi işaretleyicileri (zarflar vs. gibi) ya da tonlama ve vurgu gibi unsurlar da etkili olabilmektedir.

Ana dili konuşucuları bu anlamları yaşadıkları ortamdan hazır olarak almakta ve bunları günlük hayatlarında kullanmaktadırlar. Dolayısıyla geniş zamanın farklı anlamlarda kullanımlarını işittiklerinde şaşırılmamaktadırlar.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz işlevlerden başka, geniş zamanı işaretleyen eklerin farklı cümlelerde farklı anlamlarının görülmesi mümkündür. Bu farklı anlamlar, Türkçenin zenginliğini de gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Eker, Süer, 2009, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ergin, Muharrem, 2005, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/Dağıtım, İstanbul.
- Karaismailođlu, Adnan, 2004, *Vatan Etmek*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep, 2009, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tahir, Kemal, 2006, *Sağırdere*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Yaman, Ertuğrul, 1999, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

http://www.xn—edebiyatgretmeni-twb.net/beyaz_kale.htm

<http://www.ispartakulturturizm.gov.tr/TR,71002/adet-gelenek-ve-gorenekler.html>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.550f232687ad89.30712542

<http://www.fenokulu.net/portal/Sayfa.php?Git=KonuKategorileri&Sayfa=KonuDigerListesi&baslikid=10&DigID=15>

DİL DERGİSİ YAZI YAYIMLAMA İLKELERİ

1. Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER) tarafından ilk kez 2003 yılında yayınlanan Dil Dergisi, yılda dört kez çıkan hakemli, akademik bir dergidir. Dergi başta filoloji ve dilbilim olmak üzere anadili eğitimi/öğretimi, yabancı dil öğretimi alanlarındaki deneysel ve derleme türü yayınlara (en son literatürü kapsamlı bir şekilde kapsayan yazılar, model önerileri, olgu sunuları ve tartışmalar vb.) yer vermektedir. Ayrıca felsefe, sosyoloji, antropoloji, etnoloji, tarih gibi bütün sosyal bilim dallarında; psikoloji, nöroloji, kimya, matematik gibi diğer bilim dallarında doğrudan dil öğretimi ve eğitimi üzerine olan ya da dil eğitimi ve öğretimi alanına katkısı olabilecek çalışmaları da yayınlamaktadır.
2. Derginin temel amacı; dil eğitimi ve öğretiminde kaliteyi artırmak, dil eğitimi-öğretimi süreçlerinin ve çıktılarının iyileştirilmesine katkıda bulunmak biçiminde ifade edilebilir.
3. Dergiye sunulan aday makaleler editörler tarafından öncelikli olarak biçim, yazım dili, kullanılan istatistiklerin (varsa) yerindeliği ve doğruluğu ile ilgili olarak ön değerlendirmeye alınır. Aranılan özelliklere sahip olmayan makaleler yazarlarına iade edilir. Uygun görülen makaleler baş editör tarafından hakemlere isimsiz olarak gönderilir. Hakemler hakem havuzundan seçilebileceği gibi yayın kurulu üyeleri arasından da seçilebilir. Editör hakem raporlarını inceleyerek gerekli durumlarda ek değerlendirme süreci başlatabilir.
4. Dergiye gönderilecek tüm yazılar Amerikan Psikologlar Birliği tarafından yayımlanan Publication Manual of American Psychological Association (5. Baskı, 2001) adlı kitapta belirtilen yazım ilkelerine uygun olarak yazılmalıdır.
5. Türkçe yazım kurallarıyla ilgili olarak ise dergimizin son sayısındaki yazım kuralları dikkate alınmalıdır.